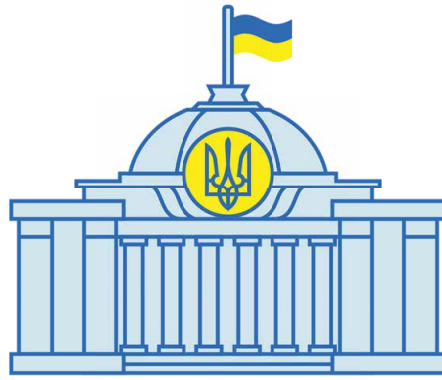

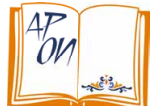
НАШ ПАРЛАМЕНТ: ДОСЛІДЖУЄМО, РОЗУМІЄМО, ВПЛИВАЄМО

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ТА МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

НАШ ПАРЛАМЕНТ: ДОСЛІДЖУЄМО, РОЗУМІЄМО, ВПЛИВАЄМО

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ
ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ

Гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі»
Протокол № 1 від 29.03.2023 експертної комісії з позашкільної освіти ДНУ «Інституту модернізації змісту освіти»
У Каталозі навчальної літератури та навчальних програм зареєстровано за номером №8.0003-2023

Авторський колектив:

Вержбицька Ірина Володимирівна, методист Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» м. Києва, керівник гуртка-методист

Гриньова Марія Василівна, методист науково-методичної лабораторії управлінської діяльності та забезпечення якості освіти кафедри педагогіки та освітнього менеджменту КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради»

Іванюк Ірина Володимирівна, старший науковий співробітник Інституту цифровізації освіти Національної академії педагогічних наук України, заступник голови ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики», кандидат педагогічних наук, старший дослідник

Мосякова Ірина Юліївна, директор Центру творчості дітей та юнацтва «Шевченківець» м. Києва, кандидат педагогічних наук, докторант Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького, заслужений працівник освіти України

Паращенко Людмила Іванівна, директор Київського ліцею бізнесу, голова ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики», доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України

Ридзель Ірина Володимирівна, вчитель історії та правознавства Технічного ліцею Шевченківського району м. Києва, вчитель-методист

Юрчишин Леся Тарасівна, вчитель історії, правознавства, громадянської освіти Новопечерської школи-ліцею I–III ступенів (м. Київ), найкращий вчитель громадянської освіти за версією премії Global Teacher Prize Ukraine 2020

Навчальну програму та методичні рекомендації призначено для впровадження громадянської парламентської просвіти у закладах позашкільної освіти та в просвітницькій діяльності організацій, які працюють з дітьми та молоддю

Ця публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Зміст публікації не обов'язково відображає погляди USAID чи уряду Сполучених Штатів. Публікація здійснена в рамках Програми USAID «Рада: наступне покоління», яка є п'ятирічною ініціативою (2021–2026), що впроваджується ГО «Інтерньюз-Україна». Більше про Програму: <https://internews.ua/rang/about>

Електронну версію цього видання розміщено на вебсайті
ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики» www.edudevelop.org.ua

---

Жодна частина цього видання не може бути відтворена, тиражована, розповсюджена без письмового дозволу ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». Порушення авторського права призводить до відповідальності, передбаченої чинним законодавством України та нормами міжнародного права.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
I варіант (для дітей молодшого шкільного віку). Початковий рівень. Навчально-тематичний план	7
Вступ (2 год.)	7
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність (26 год.)	8
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики (28 год.)	8
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент (52 год.)	9
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент (34 год.)	10
Підсумок (2 год.)	11
Прогнозований результат	11
II варіант (для дітей середнього шкільного віку). Початковий рівень. Навчально-тематичний план	13
Вступ (2 год.)	13
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність (26 год.)	14
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики (28 год.)	14
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент (52 год.)	15
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент (34 год.)	17
Підсумок (2 год.)	18
Прогнозований результат	18
III варіант (для дітей старшого шкільного віку). Початковий рівень. Навчально-тематичний план	20
Вступ (2 год.)	20
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність (26 год.)	21
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики (28 год.)	22
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент (52 год.)	23
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент (34 год.)	25
Підсумок (2 год.)	26
Прогнозований результат	26
Список літератури і корисних покликань	28
Нормативно-правові акти	28
Ресурси вебпорталу Верховної Ради України	29
Навчально-методичні матеріали	30
Інформаційні матеріали	30
Корисні лінки	32
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ до навчальної програми з позашкільної освіти гуманітарного напрямку «НАШ ПАРЛАМЕНТ: ДОСЛІДЖУЄМО, РОЗУМІЄМО, ВПЛИВАЄМО»	33
Порада 1	33
Порада 2	33
Порада 3	34
Порада 4	35
Порада 5	35
Порада 6	35
Порада 7	36
Порада 8	36

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Одним з найбільш актуальних завдань сучасної освіти є виховання молодого покоління громадян, не лише добре освічених, а й з розвинутою культурою громадянськості, активною громадянською позицією та усвідомленням основ демократії.

Ключову роль у розвитку культури громадянськості, формуванні громадянських компетентностей у дітей і молоді, зокрема здатності до політичної партисипації, разом із соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві, а також завдяки засобам масової інформації, відіграє громадянська освіта та парламентська просвіта як її складова.

Створення навчальної програми «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» зумовлено необхідністю посилити компетентнісний потенціал у розвитку культури громадянськості, формуванні громадянських компетентностей і сприяти більш глибокому вивченню питань, пов'язаних із темою парламентаризму в закладах позашкільної освіти. Вона розроблена з урахуванням Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018) та Хартії Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (2010), на основі Державного стандарту початкової освіти (2018) та Державного стандарту базової і повної середньої освіти (2011, редакція 2020).

Навчальна програма побудована на основі Комплекту навчальних програм курсу за вибором «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» для здобувачів освіти 4-го, 9-го, 11-го класів закладів загальної середньої освіти.

Комплект навчальних програм

https://edudevelop.org.ua/images/files/nash_parlament_navch_prog.pdf

Навчальна програма «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» реалізується у творчому об'єднанні (гуртку, студії, клубі тощо) гуманітарного напрямку позашкільної освіти та спрямована на здобувачів освіти різних вікових категорій.

Для реалізації навчальної програми доцільно використовувати методичний посібник з парламентської просвіти для роботи з дітьми і молоддю в системі загальної середньої та позашкільної освіти «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо».

Методичний посібник

https://edudevelop.org.ua/images/files/nash_parlament_posibnik.pdf

Мета навчальної програми — підвищення рівня обізнаності здобувачів позашкільної освіти про парламентаризм, роль і функції Верховної Ради України, діяльність народних депутатів України, можливості взаємодії громадян із парламентом, а також сприяння становленню громадянської самосвідомості, формуванню правової і політичної культури, розвитку спроможності до ефективної політичної партисипації.

Основні **завдання** програми (з урахуванням особливостей цільової аудиторії):

- поглибити знання про парламентаризм в Україні та світі, про роль і місце Верховної Ради України як органу законодавчої влади в системі державної влади, особливості діяльності народних депутатів України і взаємодії з ними;
- привернути увагу до парламентської тематики в контексті демократії та політики, повноважень і функцій парламенту як демократичної інституції та представницького органу, що втілює інтереси виборців;
- розвинути спроможність до політичної партисипації та політичного лідерства через практику демократичної участі в ухваленні рішень на рівні різних спільнот;
- сприяти визнанню учнями та ученицями цінності демократії, прав людини, громадянської відповідальності та усвідомленню себе як майбутніх виборців.

Програму створено з урахуванням компетентнісного та поступального підходів і побудовано за блочним принципом. Кожен із варіантів навчальної програми «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» включає 4 розділи:

- *«Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність»*. Вступний розділ актуалізує знання учнів та учениць про ключові аспекти прав людини, демократії та політики в демократичній державі як концептуальні засади здійснення народовладдя в Україні через діяльність представницького законодавчого органу державної влади — Верховної Ради України; сприяє усвідомленню себе частиною українського суспільства та громадянами України завдяки практиці індивідуальної та колективної самоідентифікації; мотивує до подальшого дослідження можливостей реалізації права на участь та розподільної відповідальності за добробут спільнот різного рівня.
- *«Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики»*. Розділ-практикум формує знання учнів і учениць про мету, процедуру та принципи організації виборчого процесу до Верховної Ради України через набуття досвіду проведення виборів до виборних органів самоврядування (ради учнівської класної спільноти, ради учнівської шкільної спільноти, дитячої/молодіжної ради територіальної громади) у формі реалізації партисипативного проєкту або проведення імітаційної гри та здійснення відповідної аналогії; розвиток розуміння принципів і процедур реалізації активного і пасивного виборчого права, демократичних принципів проведення виборів; сприяння визнанню цінності демократії та демократичних інституцій, усвідомленню відповідальності за власний вибір.
- *«Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент»*. Розділ-занурення в український парламентаризм ознайомлює з минулим і сьогоденням парламентаризму в Україні та світі, правовим статусом, повноваженнями, функціями та структурою Верховної Ради України, правами та обов'язками народного депутата України; допомагає дослідити процес ухвалення Верховною Радою України політичних рішень, стадій законодавчого процесу; набути досвіду публічної презентації, обговорень та ухвалення рішень демократичним шляхом; сприяє усвідомленню значущості Верховної

Ради України у життєдіяльності нашої держави та її ролі у розв'язанні суспільно важливих завдань і викликів.

- *«Верховна Рада України — відкритий парламент»*. Заключний розділ ознайомлює із можливостями співучасті в державному управлінні, використовуючи різні інструменти політичної партисипації для взаємодії з Верховною Радою України та народними депутатами України; набуття досвіду командної роботи, розгляду питань з різних позицій, ухвалення спільних рішень для розв'язання різних суперечностей; сприяє усвідомленню необхідності участі у розв'язанні проблем українського суспільства в партнерській співпраці з іншими громадянами та конструктивну взаємодію з Верховною Радою України. Навчальна програма передбачає опанування початкового рівня упродовж одного року і становить 144 год., 4 год. на тиждень.

Методами опрацювання навчального матеріалу (залежно від віку здобувачів позашкільної освіти) є: словесні, наочні, пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, тренінгові, дослідницькі тощо. Для досягнення навчальних цілей доречно використовувати в організації освітнього процесу активні та інтерактивні вправи, навчальні квести, імітаційні та симуляційні ігри, дебати, моделювання процесів тощо.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові, опитування, виконання контрольних вправ, участь у практикумах, диспутах, дискусіях, дебатах, круглих столах, втілення чи презентація результатів досліджень тощо.

Для ефективного опанування програми «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» рекомендовано використовувати навчально-методичні розробки, які передбачають активну співпрацю усіх учасників освітнього процесу під час проведення уроків завдяки використанню особливих форм навчання освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини й інтерактивних технологій для їх реалізації:

- форма індуктивного навчання, що полягає в постановці конкретних ситуативних завдань і заохоченні здобувачів освіти до узагальнення, замість методів навчання, які починаються з абстрактних понять;
- форма активного навчання, або навчання через дію, а не лише через виклад матеріалу;
- форма релевантного навчання, в якій освітня діяльність зосереджується навколо подій реального життя школи, міста або зовнішнього світу;
- співпраця, яка передбачає роботу в групах і спільне навчання;
- форма інтерактивного навчання через дискусії та дебати;
- форма критичного навчання передбачає розвиток самостійного мислення і вміння вести полеміку;
- форма участі — передбачає надання здобувачам освіти можливості робити внесок до власного навчання.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни й доповнення до змісту програми.

Розподіл годин за темами наведено орієнтовно. З огляду на рівень підготовки дітей можна визначати, скільки годин потрібно на опанування тієї чи іншої теми, і внести до програми відповідні корективи.

І ВАРІАНТ

(ДЛЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ)

ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	0	2
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність	6	20	26
1.1. Ідентичність	2	6	8
1.2. Демократія	2	6	8
1.3. Політика	2	8	10
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики	10	18	28
2.1. Виборче право	4	6	10
2.2. Об'єктивний вибір	4	6	10
2.3. Право голосу	2	6	8
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент	12	40	52
3.1. Український парламент	2	6	8
3.2. Функції українського парламенту	2	6	8
3.3. Народні депутати України	2	6	8
3.4. Структура українського парламенту	2	6	8
3.5. Робота українського парламенту	2	8	10
3.6. Ухвалення законів	2	8	10
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент	8	26	34
4.1. Взаємодія із парламентом	2	6	8
4.2. Взаємодія з народним депутатом України	2	6	8
4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо	2	8	10
4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України	2	6	8
Підсумок	0	2	2
Разом	38	106	144

Зміст програми

ВСТУП (2 ГОД.)

Теоретична частина. Мета та завдання роботи гуртка. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Організаційні питання. Санітарно-гігієнічні норми та правила безпеки праці на заняттях.

РОЗДІЛ 1. ДЕМОКРАТІЯ І ПОЛІТИКА: БЕРЕМО УЧАСТЬ — БЕРЕМО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (26 ГОД.)

1.1. Ідентичність (8 год.)

Теоретична частина. Індивідуальна та колективна ідентичність. Багатоманітність, рівність та взаємозалежність у демократичних спільнотах і суспільствах. Громадянське суспільство та громадянська самоідентичність.

Практична частина. Аналіз взаємозалежності у різних спільнотах та необхідність комбінувати сильні сторони представників спільнот таким чином, щоб досягати успіхів. Визначення потенціалу власних індивідуальних сильних сторін, залежності досягнення спільного успіху від членів цієї спільноти (у групі, навчальному закладі, громаді, країні).

1.2. Демократія (8 год.)

Теоретична частина. Права людини як найвища цінність демократії. Універсальність, невід'ємність, неподільність, взаємозалежність та взаємопов'язаність прав людини. Держава як основний гарант прав та свобод людини.

Практична частина. Визначення прав людини. Приклади їх реалізації. Дослідження Загальної декларації прав людини через групування прав людини у чотири категорії поколінь.

1.3. Політика (10 год.)

Теоретична частина. Політика як демонстрація влади та процес розв'язання проблем суспільства. Політика в демократичній державі. Школа — демократична мінідержава, Україна — демократична держава.

Практична частина. Порівняльний аналіз авторитарного й демократичного способу організації спільнот та устрій в державах. Визначення етапів здійснення політичного циклу розв'язання проблем у демократичних спільнотах, суспільствах і державах.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ОБІЗНАНІ ВИБОРЦІ — ВІДПОВІДАЛЬНІ ПОЛІТИКИ (28 ГОД.)

2.1. Виборче право (10 год.)

Теоретична частина. Активне та пасивне виборче право. Принципи і процедура виборів до Верховної Ради України. Виборча комісія, функції та ролі її членів / членкинь. Виборча дільниця. Виборча документація (списки виборців, списки кандидатів, передвиборчі програми, бюлетені, протокол). Екзитпол, спостерігачі, представники ЗМІ.

Практична частина. Розроблення алгоритму проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти. Аналіз процедури проведення виборів щодо дотримання демократичних принципів. Визначення вимог до кандидатів у раду учнівської шкільної спільноти, утворення виборчої комісії, представників екзитполу, спостерігачів, представників ЗМІ. Практикум «Демократичне ухвалення рішень та командна робота». Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (підготовчий етап).

2.2. Об'єктивний вибір (10 год.)

Теоретична частина. Політичні течії. Політичні партії. Базові політичні ставлення. Передвиборча кампанія. Передвиборчі програми кандидатів у народні депутати України. Процедура голосування.

Практична частина. Характеристика базових політичних ставлень (прогресивне, консервативне, реакційне) та їх впливу на розвиток суспільства і держави. Аналіз мети та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії, їхніх переваг і недоліків. Практикум «Передвиборча програма: складання, аналіз та оцінка на реалістичність і досяжність, відповідність власним інтересам або інтересам близьких». Участь у виборах членів ради учнівської шкільної спільноти. Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (організаційний етап).

2.3. Право голосу (8 год.)

Теоретична частина. Право дітей, молоді та дорослих на участь. Самоврядування, його цілі, рівні, принципи і структура. Органи самоврядування: клас — школа — громада. Представництво та делегування повноважень. Мандат.

Практична частина. Моделювання ефективної структури самоврядування учнівської шкільної спільноти. Розроблення мандатів для членів ради учнівської шкільної спільноти. Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (підсумковий етап).

РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ У ДЕМОКРАТІЇ: ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ (52 ГОД.)

3.1. Український парламент (8 год.)

Теоретична частина. Влада в демократичній державі. Три гілки влади в Україні: законодавча, виконавча, судова. Історія становлення українського парламентаризму. Політичний лідер.

Практична частина. Дослідження спільних та відмінних рис між вічем, Січовою радою козацької доби, Верховною Радою України, органами самоврядування учнівської шкільної спільноти. Дослідження особистих якостей, компетентностей та відповідальності лідера учнівської шкільної спільноти, а отже, політичного лідера.

3.2. Функції українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження українського парламенту. Основні функції українського парламенту: представницька, законодавча, установча, контрольна. Взаємодія і взаємоконтроль парламенту та інших органів державної й місцевої влади.

Практична частина. Практикум «Голосування як спосіб ухвалення рішень». Обговорення відповідальності дотримання спільно вироблених правил через процедуру підписання документу, наслідків порушення спільно схвалених правил та умови їх можливих змін.

3.3. Народні депутати України (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження народного депутата України. Об'єднання за галузевою та професійною належністю. Об'єднання за політичними поглядами. Об'єднання у стратегічних цілях. Депутатський мандат.

Практична частина. Аналіз причини належності людей до меншості чи більшості. Практикум роботи в групах, парах, індивідуальної роботи над завданнями. Дослідження динаміки роботи в групах, питання виключення з групи. Проектування розподілу рівня влади між різними групами суспільства.

3.4. Структура українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — однопалатний парламент. Голова парламенту / спікер. Керівництво парламенту. Погоджувальна рада депутатських фракцій. Апарат парламенту. Комітети. Комісії. Рахункова палата. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Інститут законодавства Верховної Ради України. Парламентське видавництво.

Практична частина. Практикум роботи в групах. Моделювання обговорення в комітеті щодо розв'язання проблемних питань окремих груп населення з увагою на дотримання прав людини.

3.5. Робота українського парламенту (10 год.)

Теоретична частина. Регламент Верховної Ради України. Порядок роботи парламенту: пленарні засідання, погоджувальні ради, робота в комітетах, фракціях, комісіях і групах робота з виборцями, запитання до уряду, установча сесія. Чергові та позачергові сесії. Відкриті та закриті сесії.

Практична частина. Практикум роботи в групах. Визначення критерію оцінювання закону (справедливість, корисність, загальне благо, законна сила, простота тощо) на основі аналізу наявних в учнівській класній чи шкільній спільноті правил та чинних законів; необхідної кількості голосів для ухвалення рішення під час голосування.

3.6. Ухвалення законів (10 год.)

Теоретична частина. Нормативно-правові акти, які ухвалює парламент. Конституція України — Основний закон нашої держави. Право законодавчої ініціативи. Законодавчий процес в Україні: вияв законодавчої ініціативи, підготовка закону, обговорення законопроекту, прийняття закону, підписання закону, повернення закону на доопрацювання (право вето), оприлюднення закону, введення закону в дію. Процес голосування. Електронна система для голосування «Рада». Добросесійність під час законотворчості та лобіювання у парламенті.

Практична частина. Моделювання процесу ухвалення закону. Практикум роботи в групах. Дискусія «Необхідність компромісу та дотримання принципів добросесійності».

РОЗДІЛ 4. ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — ВІДКРИТИЙ ПАРЛАМЕНТ (34 ГОД.)

4.1. Взаємодія із парламентом (8 год.)

Теоретична частина. Політична партисипація громадян, її нормативне підґрунтя та форми. Звернення. Електронна петиція. Парламентські слухання та обговорення законопроектів. Відвідування відкритих пленарних засідань парламенту. Запит на доступ до публічної інформації. Демонстрація, мітинг, хода, пікетування. Адвокація. Електронний кабінет громадянина. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен).

Практична частина. Аналіз етапів ухвалення політичних рішень Верховною Радою України, протягом яких громадяни можуть втручатися та впливати

(етапи до та після). Моделювання процесу написання звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Публічне висловлювання власних суджень, ціннісних орієнтацій та інтересів в межах чинних правил і законів.

4.2. Взаємодія з народним депутатом України (8 год.)

Теоретична частина. Звіт народного депутата України. Приймальня народного депутата України. Звернення до народного депутата України. Помічник народного депутата України.

Практична частина. Моделювання процесу написання запиту на публічну інформацію до народного депутата України. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Висловлювання позиції про необхідність використання різних форм політичної партисипації задля впливу на діяльність народного депутата України.

4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо (10 год.)

Теоретична частина. Народовладдя як сутність політики в демократичних державах. Парламент як місце, де твориться демократія. Людська гідність, верховенство права та законність як найвищі цінності демократії.

Практична частина. Практикум із навичок аргументування своєї позиції, аналіз аргументів інших та формулювання контраргументів. Характеристика функцій парламенту, через які здійснюється народовладдя в державі. Приклади механізмів та форм участі громадян у житті суспільства та держави. Визначення конституційного статусу та повноважень парламенту України. Диспут «Використання різних форми політичної партисипації задля впливу на ухвалення рішень Верховною Радою України та діяльність народних депутатів України».

4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — законодавчий орган державної влади. Верховна Рада України — музей українського парламентаризму. Структура сесійної зали Верховної Ради України. Обізнані виборці — відповідальний парламент.

Практична частина. Прокладання маршруту для візиту до Верховної Ради України. Дослідження культурно-історичних експонатів, які зберігаються в центральній будівлі Верховної Ради України. Створення петиції до Верховної Ради України. Практикум командної роботи з креативності та обізнаності у сфері парламентаризму.

ПІДСУМОК (2 ГОД.)

Практична частина. Рольова гра «Наш парламент». Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та термінологію, що вивчаються на початковому рівні;
- про Загальну декларацію прав людини;
- про різні політичні течії та партії;
- про повноваження ради учнівської шкільної спільноти;
- про повноваження українського парламенту, народних депутатів України;
- про порядок роботи українського парламенту, процедуру ухвалення законів;

- про можливості взаємодії громадян з народним депутатом України, парламентом, їхнє нормативне підґрунтя;
- про мету, процедуру та правила проведення дебатів.
Вихованці мають вміти:
- визначати потенціал власних індивідуальних сильних сторін;
- аналізувати на своєму рівні процедуру проведення виборів, мету та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії;
- характеризувати ключові принципи прав людини; політику як демонстрацію влади та процес розв'язання проблем суспільства, принципи самоврядування учнівської шкільної спільноти, функції парламенту;
- проводити дослідження за темами програми на своєму рівні.
Вихованці мають набути досвід:
- проведення виборів до ради учнівської класної спільноти;
- аргументування своєї позиції, аналізу аргументів інших та формулювання контраргументів;
- командної роботи у групах, парах, індивідуальну роботу над завданнями.

II ВАРІАНТ

(ДЛЯ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ)

ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	0	2
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність	6	20	26
1.1. Ідентичність	2	6	8
1.2. Демократія	2	6	8
1.3. Політика	2	8	10
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики	10	18	28
2.1. Виборче право	2	6	8
2.2. Об'єктивний вибір	4	6	10
2.3. Право голосу	4	6	10
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент	12	40	52
3.1. Український парламент	2	6	8
3.2. Функції українського парламенту	2	6	8
3.3. Народні депутати України	2	6	8
3.4. Структура українського парламенту	2	6	8
3.5. Робота українського парламенту	2	8	10
3.6. Ухвалення законів	2	8	10
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент	8	26	34
4.1. Взаємодія із парламентом	2	6	8
4.2. Взаємодія з народним депутатом України	2	6	8
4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо	2	8	10
4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України	2	6	8
Підсумок	0	2	2
Разом	38	106	144

Зміст програми

ВСТУП (2 ГОД.)

Теоретична частина. Мета та завдання роботи гуртка. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Організаційні питання. Санітарно-гігієнічні норми та правила безпеки праці на заняттях.

РОЗДІЛ 1. ДЕМОКРАТІЯ І ПОЛІТИКА: БЕРЕМО УЧАСТЬ — БЕРЕМО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (26 ГОД.)

1.1. Ідентичність (8 год.)

Теоретична частина. Індивідуальна та колективна ідентичність. Багатоманітність, рівність та взаємозалежність у демократичних спільнотах і суспільствах. Громадянське суспільство та громадянська самоідентичність.

Практична частина. Дослідження множинності індивідуальної та колективної ідентичності, власної ідентичності з різних позицій: індивідуум, особистість, громадянин. Публічна самопрезентація.

1.2. Демократія (8 год.)

Теоретична частина. Права людини як найвища цінність демократії. Універсальність, невід'ємність, неподільність, взаємозалежність та взаємопов'язаність прав людини. Держава як основний гарант прав і свобод людини.

Практична частина. Визначення прав людини. Приклади їх реалізації. Дослідження Загальної декларації прав людини через групування прав людини у чотири категорії поколінь, Конвенції ООН про права дитини через групування у чотири умовні категорії прав дитини: «брати участь», «досягати власного потенціалу», «жити добре», «бути неушкодженим».

1.3. Політика (10 год.)

Теоретична частина. Політика як демонстрація влади та процес розв'язання проблем суспільства. Політика в демократичній державі. Школа — демократична мінідержава, Україна — демократична держава.

Практична частина. Порівняльний аналіз авторитарного і демократичного способу організації спільнот та устрій в державах. Визначення етапів здійснення політичного циклу розв'язання проблем у демократичних спільнотах, суспільствах і державах; вплив на члена / членкиню певної спільноти (класної, шкільної, територіальної громади) чи суспільства і можливість здійснювати вибір.

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ОБІЗНАНІ ВИБОРЦІ — ВІДПОВІДАЛЬНІ ПОЛІТИКИ (28 ГОД.)

2.1. Виборче право (8 год.)

Теоретична частина. Активне та пасивне виборче право. Принципи та процедура виборів до Верховної Ради України. Виборча комісія, функції та ролі її членів / членкинь. Виборча дільниця. Виборча документація (списки виборців, списки кандидатів, передвиборчі програми, бюлетені, протокол). Екзитпол, спостерігачі, представники ЗМІ.

Практична частина. Розроблення алгоритму проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти. Аналіз проведення виборів на дотримання демократичних принципів. Визначення вимог до кандидатів у раду учнівської шкільної спільноти, утворення виборчої комісії, представників екзитполу, спостерігачів, представників ЗМІ. Практикум «Демократичне ухвалення рішень та командна робота». Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (підготовчий етап). Диспут «Переваги та виклики проведення демократичних виборів для учнівської шкільної спільноти».

2.2. Об'єктивний вибір (10 год.)

Теоретична частина. Політичні течії. Політичні партії. Базові політичні ставлення. Передвиборча кампанія. Передвиборчі програми кандидатів у народні депутати України. Процедура голосування.

Практична частина. Характеристика базових політичних ставлень (прогресивне, консервативне, реакційне) та їхнього впливу на розвиток суспільства та держави. Аналіз мети та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії, їхні переваги та недоліки. Практикум «Передвиборча програма: складання, аналіз та оцінка на реалістичність і досяжність, відповідність власним інтересам або інтересам близьких». Участь у виборах членів / членкинь ради учнівської шкільної спільноти. Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (організаційний етап). Диспут «Об'єктивний аналіз та оцінювання передвиборчих програм — необхідність задля здійснення зваженого вибору під час участі у голосуванні».

2.3. Право голосу (10 год.)

Теоретична частина. Право дітей, молоді та дорослих на участь. Самоврядування, його цілі, рівні, принципи і структура. Органи самоврядування: клас — школа — громада. Представництво та делегування повноважень. Мандат.

Практична частина. Презентація ключових положень ст. 28 «Про учнівське самоврядування» Закону України «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту». Моделювання ефективної структури самоврядування учнівської шкільної спільноти. Розроблення мандатів для членів / членкинь ради учнівської шкільної спільноти. Робота в команді. Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (підсумковий етап). Презентація «Я — частина спільноти».

РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ У ДЕМОКРАТІЇ: ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ (52 ГОД.)

3.1. Український парламент (8 год.)

Теоретична частина. Влада в демократичній державі. Три гілки влади в Україні: законодавча, виконавча, судова. Історія становлення українського парламентаризму. Політичний лідер.

Практична частина. Дослідження спільних та відмінних рис між вічем, Січовою радою козацької доби, Верховною Радою України, органами самоврядування учнівської шкільної спільноти. Презентація «Гілки влади України (законодавча, виконавча, судова) та органи, що їх представляють». Дослідження особистих якостей, компетентностей та відповідальності лідера учнівської шкільної спільноти, політичного лідера. Презентація «Форми співучасті в державному управлінні».

3.2. Функції українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження українського парламенту. Основні функції українського парламенту: представницька, законодавча, установча, контрольна. Взаємодія і взаємоконтроль парламенту та інших органів державної й місцевої влади.

Практична частина. Презентація «Функції парламенту». Практикум «Голосування як спосіб ухвалення рішень». Обговорення відповідальності дотримання спільно вироблених правил через підписання документу та наслідків порушення спільно ухвалених правил, умови можливих змін. Робота в групі, висловлення та аргументації власної позиції.

3.3. Народні депутати України (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження народного депутата України. Об'єднання за галузевою та професійною належністю. Об'єднання за політичними поглядами. Об'єднання у стратегічних цілях. Депутатський мандат.

Практична частина. Аналіз причини належності людей до меншості чи більшості. Практикум роботи в групах, парах, індивідуальна робота над завданнями. Дослідження динаміки роботи в групах, питання виключення з групи. Проектування розподілу рівня влади між різними групами суспільства. Круглий стіл «Необхідність співпраці з іншими людьми та участі у розв'язанні проблем спільнот. Відповідальність за свій вибір».

3.4. Структура українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — однопалатний парламент. Голова парламенту (спікер). Керівництво парламенту. Погоджувальна рада депутатських фракцій. Апарат парламенту. Комітети. Комісії. Рахункова палата. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Інститут законодавства Верховної Ради України. Парламентське видавництво.

Практична частина. Практикум роботи в групах. Моделювання процесу обговорення в комітеті питання щодо розв'язання проблем окремих груп населення з увагою на дотримання прав людини. Дискусія «Мій вибір (аргументи)».

3.5. Робота українського парламенту (10 год.)

Теоретична частина. Регламент Верховної Ради України. Порядок роботи парламенту: пленарні засідання, погоджувальні ради, робота в комітетах, фракціях, комісіях і групах, робота з виборцями, запитання до уряду. Установча сесія. Чергові та позачергові сесії. Відкриті та закриті сесії.

Практична частина. Практикум роботи в групах. Визначення критерію оцінювання закону (справедливість, корисність, загальне благо, законна сила, простота тощо) на основі аналізу правил та усталених законів в учнівській класній чи шкільній спільноті; необхідна кількість голосів для ухвалення рішення під час голосування. Дискусія «Проблеми спільноти».

3.6. Ухвалення законів (10 год.)

Теоретична частина. Нормативно-правові акти, які ухвалює парламент. Конституція України — Основний закон нашої держави. Право законодавчої ініціативи. Законодавчий процес в Україні: вияв законодавчої ініціативи, підготовка закону, обговорення законопроекту, прийняття закону, підписання закону, повернення закону на доопрацювання (право вето), оприлюднення закону, введення закону в дію. Процес голосування. Електронна система для голосування «Рада». Добросесійність під час законотворчості та лобіювання у парламенті.

Практична частина. Моделювання процесу ухвалення закону. Практикум роботи в групах. Дискусія «Необхідність компромісу та дотримання принципів добросесійності». Аналіз впливу Конституції України на життя громадян. Круглий

стіл «Роль законів у житті людей колись і тепер». Презентація «Роль і функції Голови Верховної Ради України, секретаріату, народних депутатів, фракцій, журналістів, громадськості у законодавчому процесі». Робота в парах. Презентація розуміння сутності політики як процесу, завдяки якому спільнота людей з різними точками зору та інтересами досягає колективних рішень в організації їхнього спільного життя.

РОЗДІЛ 4. ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — ВІДКРИТИЙ ПАРЛАМЕНТ (34 ГОД.)

4.1. Взаємодія із парламентом (8 год.)

Теоретична частина. Політична партисипація громадян, її нормативне підґрунтя та форми. Звернення. Електронна петиція. Парламентські слухання та обговорення законопроектів. Відвідування відкритих пленарних засідань парламенту. Запит на доступ до публічної інформації. Демонстрація, мітинг, хода, пікетування. Адвокація. Електронний кабінет громадянина. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен).

Практична частина. Аналіз етапів процесу ухвалення політичних рішень Верховною Радою України, протягом яких громадяни можуть втручатися та впливати (етапи до та після). Моделювання процесу написання звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Публічне висловлювання власних суджень, ціннісних орієнтацій та інтересів в межах чинних правил і законів.

4.2. Взаємодія з народним депутатом України (8 год.)

Теоретична частина. Звіт народного депутата України. Приймальня народного депутата України. Звернення до народного депутата України. Помічник народного депутата України.

Практична частина. Моделювання процесу написання запиту до народного депутата України на доступ до публічної інформації. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Висловлювання позиції про необхідність використання різних форм політичної партисипації задля впливу на діяльність народного депутата України. Диспут «Власна позиція».

4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо (10 год.)

Теоретична частина. Народовладдя як сутність політики в демократичних державах. Парламент як місце, де твориться демократія. Людська гідність, верховенство права та законність як найвищі цінності демократії.

Практична частина. Практикум з навичок аргументування своєї позиції, аналіз аргументів інших та формулювання контраргументів. Дебати. Характеристика функцій парламенту, через які здійснюється народовладдя в державі. Приклади механізмів і форм участі громадян у житті суспільства та держави. Круглий стіл «Права та обов'язки громадян у демократичному суспільстві». Визначення конституційного статусу та повноважень парламенту України. Диспут «Використання різних форми політичної партисипації задля впливу на ухвалення рішень Верховною Радою України та діяльність народних депутатів України».

4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — законодавчий орган державної влади. Верховна Рада України — музей українського парламентаризму. Структура сесійної зали Верховної Ради України. Обізнані виборці — відповідальний парламент.

Практична частина. Прокладання маршруту для візиту до Верховної Ради України. Дослідження культурно-історичних експонатів, які зберігаються в центральній будівлі Верховної Ради України. Створення петиції до Верховної Ради України. Практикум командної роботи з креативності та обізнаності у сфері парламентаризму. Презентація матеріалів досліджень парламентаризму в Україні та світі.

ПІДСУМОК (2 ГОД.)

Практична частина. Рольова гра «Наш парламент». Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття та термінологію за темами навчання;
- про спільноту і суспільство;
- про права людини, якими володіє кожна дитина у віці до 18;
- про Конвенцію ООН про права дитини, Загальну декларацію прав людини;
- про взаємозв'язок між відповідальністю і можливістю робити вибір у демократичній спільноті, суспільстві, державі;
- про управління, представництво і делегування повноважень на рівні держави через проведення аналогії з учнівським самоврядуванням в класі та школі;
- про цінність нормативних документів, що регулюють питання можливості робити вибір та ухвалювати рішення на рівні школи, територіальної громади і держави;
- про повноваження ради учнівської шкільної спільноти;
- про різні політичні течії та партії;
- про цінність власного голосу і вибору;
- про сутність самоврядування, права та повноваження учнівського самоврядування на рівні шкільної спільноти;
- про необхідність чесної конкуренції для розвитку спільнот і суспільств;
- про повноваження українського парламенту, його структуру, порядок, законотворючу діяльність, повноваження народного депутата;
- про процедуру ухвалення законів;
- про можливості взаємодії громадян із народним депутатом України, парламентом, їхнє нормативне підґрунтя;
- про мету, процедуру та правила проведення дебатів.

Вихованці мають вміти:

- визначати потенціал власних індивідуальних сильних сторін;
- аналізувати на своєму рівні процедуру проведення виборів, мету та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії, причини належності людей до меншості чи більшості;

- формулювати базові політичні ставлення (прогресивне, консервативне, реакційне), їхній вплив на розвиток суспільства та держави;
- характеризувати ключові принципи прав людини;
- розкривати політику як демонстрацію влади та процес розв'язання проблем суспільства, принципи самоврядування учнівської шкільної спільноти, функції парламенту, принципи самоврядування учнівської шкільної спільноти;
- проводити дослідження за темами програми на своєму рівні;
- робити свідомий вибір під час ухвалення рішень та відстоювати свою позицію;
- співпрацювати з іншими людьми для участі у розв'язанні проблем спільнот;
- оцінювати чесноти людей, власні вчинки та вчинки інших людей з погляду їхньої суспільної значимості.

Вихованці мають набути досвід:

- проведення виборів до ради учнівської класної спільноти;
- публічної самопрезентації;
- аргументування своєї позиції, аналізу аргументів інших та формулювання контраргументів;
- командної роботи у групах, парах, індивідуальної роботи над завданнями.

III ВАРІАНТ (ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ) ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	2	0	2
Розділ 1. Демократія і політика: беремо участь — беремо відповідальність	6	20	26
1.1. Ідентичність	2	6	8
1.2. Демократія	2	6	8
1.3. Політика	2	8	10
Розділ 2. Участь у політиці: обізнані виборці — відповідальні політики	10	18	28
2.1. Виборче право	2	6	8
2.2. Об'єктивний вибір	4	6	10
2.3. Право голосу	4	6	10
Розділ 3. Участь у демократії: Верховна Рада України — український парламент	12	40	52
3.1. Український парламент	2	6	8
3.2. Функції українського парламенту	2	6	8
3.3. Народні депутати України	2	6	8
3.4. Структура українського парламенту	2	6	8
3.5. Робота українського парламенту	2	8	10
3.6. Ухвалення законів	2	8	10
Розділ 4. Верховна Рада України — відкритий парламент	8	26	34
4.1. Взаємодія із парламентом	2	6	8
4.2. Взаємодія з народним депутатом України	2	6	8
4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо	2	8	10
4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України	2	6	8
Підсумок	0	2	2
Разом	38	106	144

Зміст програми

ВСТУП (2 ГОД.)

Теоретична частина. Мета та завдання роботи гуртка. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в колективі. Організаційні питання. Санітарно-гігієнічні норми та правила безпеки праці на заняттях.

РОЗДІЛ 1. ДЕМОКРАТІЯ І ПОЛІТИКА: БЕРЕМО УЧАСТЬ — БЕРЕМО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (26 ГОД.)

1.1. Ідентичність (8 год.)

Теоретична частина. Індивідуальна та колективна ідентичність. Багатоманітність, рівність і взаємозалежність у демократичних спільнотах та суспільствах. Громадянське суспільство й громадянська самоідентичність. Українська ідентичність.

Практична частина. Дослідження множинності індивідуальної та колективної ідентичності, власної ідентичності з різних позицій: як індивідум, особистість, громадянин. Публічна самопрезентація. Створення кейсу «Ключові аспекти громадянства України, визначені Законом України “Про громадянство України”». Круглий стіл «Права та обов’язки громадянина України у різному віці». Робота в малих групах «Скласти перелік індикаторів української ідентичності». Створення презентацій «Самоідентифікація крок до пізнання себе», «Я і громадянське суспільство».

1.2. Демократія (8 год.)

Теоретична частина. Історія виникнення демократії. Демократія через призму філософських поглядів. Сучасні погляди та особливості сучасної демократії. Права людини як найвища цінність демократії. Універсальність, невід’ємність, неподільність, взаємозалежність та взаємопов’язаність прав людини. Держава як основний гарант прав і свобод людини. Демократичні традиції в Україні.

Практична частина. Дебати «Як розвивати демократію в державі». «Зустріч філософських думок». Круглий стіл «В. Черчилль говорив: “У демократії багато недоліків, але поки що не знайдено нічого кращого”». Визначення прав людини. Приклади їх реалізації. Дослідження Загальної декларації прав людини через групування прав людини у чотири категорії поколінь, Конвенції ООН про права дитини, Конституції України як Основного закону України. Робота в полемічних групах «Роль держави та права у житті суспільства і людини в контексті демократичного поступу в розвитку суспільств». Дискусія «Найвища цінність демократичних суспільств (горизонтальний ефект прав людини)». Круглий стіл «Слабкості й вади демократії», «Межі демократії», «Українські історичні діячі та їхній внесок в розвиток демократії». Соціологічне опитування «Як розуміють ідею демократії учні навчального закладу».

1.3. Політика (10 год.)

Теоретична частина. Політика як демонстрація влади та розв’язання проблем суспільства. Політика в демократичній державі. Громадянська культура. Школа — демократична мінідержава, Україна — демократична держава.

Практична частина. Порівняльний аналіз авторитарного й демократичного способу організації спільнот та устрій в державах. Визначення етапів здійснення політичного циклу розв’язання проблем у демократичних спільнотах, суспільствах і державах; браку можливості вибору та його вплив на члена / членкиню певної спільноти (класної, шкільної, територіальної громади) чи суспільства. Практикум «Механізми, які впливають на ухвалення рішень (сила аргументів, тиск однолітків, емоційна мова, почуття суперництва тощо)». Презентація «Контроверсійні аспекти демократичного суспільства». Диспут «Політика як процес

досягнення колективних рішень про шляхи організації спільного життя людей з різними точками зору та інтересами». Круглий стіл «Співпраця, відкритість та толерантність до багатоманіття». Дослідницька робота «Що я та мої друзі знаємо про громадянську культуру?».

РОЗДІЛ 2. УЧАСТЬ У ПОЛІТИЦІ: ОБІЗНАНІ ВИБОРЦІ — ВІДПОВІДАЛЬНІ ПОЛІТИКИ (28 ГОД.)

2.1. Виборче право (8 год.)

Теоретична частина. Активне та пасивне виборче право. Історична довідка (Магдебурзьке право). Органи місцевого самоврядування в країнах Європи. Принципи і процедура виборів до Верховної Ради України. Виборча комісія, функції та ролі її представників. Виборча дільниця. Виборча документація (списки виборців, списки кандидатів / кандидаток, передвиборчі програми, бюлетені, протокол). Екзитпол, спостерігачі / спостерігачки, представники ЗМІ.

Практична частина. Створення презентацій «Міста, що мали статус Магдебурзького права». Дослідження повноважень дитячої / молодіжної ради територіальної громади. Розроблення алгоритму проведення виборів до дитячої / молодіжної ради територіальної громади. Аналіз процедури проведення виборів до парламенту на основі аналогії з проведенням виборів дитячої / молодіжної ради територіальної громад. Проведення виборів до дитячої / молодіжної ради територіальної громади. Визначення вимог до кандидатів у дитячу / молодіжну раду територіальної громади, утворення виборчої комісії, представників екзитполу, спостерігачів, представників ЗМІ. Практикум «Демократичне ухвалення рішень та командна робота». Проведення виборів до дитячої / молодіжної ради територіальної громади (підготовчий етап). Диспут «Переваги та виклики проведення демократичних виборів дитячої / молодіжної ради територіальної громади».

2.2. Об'єктивний вибір (10 год.)

Теоретична частина. Політичні течії. Поняття «політичні партії», етапи зародження та розвитку. Програма партії. Завдання політичних партій. Сучасне суспільство і політичні партії. Партійні лідери та ідеологи. Базові політичні ставлення. Двопартійна система (біпартизм). Багатопартійна система. Передвиборча кампанія. Передвиборчі програми кандидатів у народні депутати України. Процедура голосування.

Практична частина. Характеристика політичних течій та партій за підходами до розв'язання суспільних проблем. Створення презентації «Партійний вибір», «Я за двопартійну систему». Аналіз мети та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії, їхніх переваг та недоліків. Підготовка агітаційних листівок на вибори. Круглий стіл «Політичні погляди, характерні для європейських держав». Об'єктивний аналіз та оцінка передвиборчих програм. Проведення виборів до ради учнівської класної спільноти (організаційний етап).

2.3. Право голосу (10 год.)

Теоретична частина. Право дітей, молоді й дорослих на участь. Самоврядування, його цілі, рівні, принципи і структура. Органи самоврядування: клас — школа — громада. Представництво та делегування повноважень. Мандат.

Практична частина. Презентація ключових положень ст. 28 «Про учнівське самоврядування» Закону України «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту». Моделювання ефективної структури самоврядування учнівської шкільної спільноти. Розроблення мандатів для членів ради учнівської шкільної спільноти. Робота в команді. Проведення виборів до ради учнівської шкільної спільноти (підсумковий етап). Презентація «Відповідальність та чесна конкуренція».

РОЗДІЛ 3. УЧАСТЬ У ДЕМОКРАТІЇ: ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ (52 ГОД.)

3.1. Український парламент (8 год.)

Теоретична частина. Влада в демократичній державі. Три гілки влади в Україні: законодавча, виконавча, судова. Історія становлення українського парламентаризму. Політичний лідер.

Практична частина. Дослідження спільних та відмінних рис між вічем, Січовою радою козацької доби, Верховною Радою України, органами самоврядування учнівської шкільної спільноти. Презентація «Гілки влади України (законодавча, виконавча, судова) та органи, що їх представляють». Дослідження особистих якостей, компетентностей та відповідальності лідера учнівської шкільної спільноти, а отже, політичного лідера. Дискусійний клуб «Якості, компетентності та відповідальність політичного лідера». Презентація «Форми співучасті в державному управлінні». Командна робота. Самопрезентація «Я — громадянин України». Гра «Впізнай політичного лідера за висловом», «Що змінилося в промові політичного діяча?».

3.2. Функції українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження українського парламенту. Основні функції українського парламенту: представницька, законодавча, установча, контрольна. Взаємодія і взаємоконтроль парламенту та інших органів державної й місцевої влади.

Практична частина. Презентація «Історія формування українського парламентаризму». Практикум «Голосування як спосіб ухвалення рішень». Круглий стіл «Етапи законодавчої процедури з позиції дотримання прав людини». Обговорення відповідальності з дотримання спільно вироблених правил та скріплення їх підписами, наслідків порушення спільно ухвалених правил та умови можливих змін. Робота в групі, висловлення та аргументації власної позиції. Створення кейсу «Партисипативна участь, взаємодія і взаємоконтроль».

3.3. Народні депутати України (8 год.)

Теоретична частина. Повноваження народного депутата України. Об'єднання за галузевою та професійною належністю. Об'єднання за політичними переконаннями. Об'єднання у стратегічних цілях. Депутатський мандат.

Практична частина. Аналіз причини належності людей до меншості чи більшості. Практикум роботи в групах, парах, індивідуальна робота над завданнями. Дослідження динаміки роботи в групах, питання виключення з групи. Проектування розподілу рівня влади між різними групами суспільства. Круглий стіл «Необхідність співпраці з іншими людьми та участі у розв'язанні проблем».

спільнот. Відповідальність за свій вибір». Есе на тему «Я — частина спільноти». Рольова гра «Приймальня народного депутата».

3.4. Структура українського парламенту (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — однопалатний парламент. Голова парламенту (спікер). Керівництво парламенту. Погоджувальна рада депутатських фракцій. Апарат парламенту. Комітети. Комісії. Рахункова палата. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Інститут законодавства Верховної Ради України. Парламентське видавництво.

Практична частина. Робота в полемічних групах. Рольова гра «Робота в комітеті. Розв'язання / Розгляд проблемних питань окремих груп населення». Диспут «Мій вибір (аргументи)». Практикум «Конструктивні способи подолання конфліктів, розв'язання соціальних, політичних та інших суперечностей». Презентація «Спікери українського парламенту».

3.5. Робота українського парламенту (10 год.)

Теоретична частина. Регламент Верховної Ради України. Порядок роботи парламенту: пленарні засідання, погоджувальні ради, робота в комітетах, фракціях, комісіях і групах, робота з виборцями, запитання до Уряду. Установча сесія. Чергові та позачергові сесії. Відкриті та закриті сесії.

Практична частина. Практикум роботи в малих групах. Визначення критерію оцінювання закону (справедливість, корисність, загальне благо, законна сила, простота тощо) на основі аналізу наявних правил і законів учнівської класної чи шкільної спільноти; необхідна кількість голосів для ухвалення рішення під час голосування. Інформаційний кейс «Достовірні джерела інформації». Ділові ігри «Український парламент», «Робота в комітеті».

3.6. Ухвалення законів (10 год.)

Теоретична частина. Нормативно-правові акти, які ухвалює парламент. Конституція України — Основний закон нашої держави. Право законодавчої ініціативи. Законодавчий процес в Україні: вияв законодавчої ініціативи, підготовка закону, обговорення законопроекту, прийняття закону, підписання закону, повернення закону на доопрацювання (право вето), оприлюднення закону, введення закону в дію. Процес голосування. Електронна система для голосування «Рада». Добросесійність під час законотворчості та лобювання у парламенті.

Практична частина. Моделювання процесу ухвалення закону. Практикум роботи в групах. Дискусія «Необхідність компромісу і дотримання принципів добросесійності». Аналіз впливу Конституції України на життя громадян. Проект-дослідження «Аналіз впливу Конституції України на життя громадян». Круглий стіл «Роль законів у житті людей колись і тепер». Презентація «Роль і функції Голови Верховної Ради України, секретаріату, народних депутатів, фракцій, журналістів, громадськості у законодавчому процесі». Робота в парах. Презентація розуміння сутності політики як процесу, завдяки якому спільнота людей з різними поглядами та інтересами досягає колективних рішень щодо шляхів організації їхнього спільного життя. Есе «Мій свідомий вибір».

РОЗДІЛ 4. ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ — ВІДКРИТИЙ ПАРЛАМЕНТ (34 ГОД.)

4.1. Взаємодія із парламентом (8 год.)

Теоретична частина. Політична партисипація громадян, її нормативне підґрунтя та форми. Звернення. Електронна петиція. Парламентські слухання та обговорення законопроектів. Відвідування відкритих пленарних засідань парламенту. Запит на доступ до публічної інформації. Демонстрація, мітинг, хода, пікетування. Адвокація. Електронний кабінет громадянина. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсмен).

Практична частина. Аналіз етапів процесу ухвалення політичних рішень Верховною Радою України, протягом яких громадяни можуть втручатися та впливати (етапи до та після). Моделювання процесу написання звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Публічне висловлювання власних суджень, ціннісних орієнтацій та інтересів в межах чинних правил та законів. Круглий стіл «Цінність демократії, парламенту як демократичної інституції, громадянської відповідальності та політичної партисипації».

4.2. Взаємодія з народним депутатом України (8 год.)

Теоретична частина. Звіт народного депутата України. Приймальня народного депутата України. Звернення до народного депутата України. Помічник народного депутата України.

Практична частина. Моделювання процесу написання запиту на доступ до публічної інформації до народного депутата України. Практикум командної роботи для досягнення спільних цілей. Висловлювання позиції про необхідність використання різних форм політичної партисипації задля впливу на діяльність народного депутата України. Рольова гра «Взаємовідповідальність виборців та народних депутатів щодо ефективності політики у розв'язанні суспільно значущих питань».

4.3. Наш парламент: досліджуємо, розуміємо та впливаємо (10 год.)

Теоретична частина. Народовладдя як сутність політики в демократичних державах. Парламент як місце, де твориться демократія. Людська гідність, верховенство права та законність як найвищі цінності демократії.

Практична частина. Практикум з навичок аргументування своєї позиції, аналіз аргументів інших та формулювання контраргументів. Дебати. Характеристика функцій парламенту, через які здійснюється народовладдя в державі. Приклади механізмів і форм участі громадян у житті суспільства та держави. Круглий стіл «Суспільство, політична система і влада: ознаки та особливості громадянського суспільства». Визначення конституційного статусу та повноважень парламенту України. Диспут «Використання різних форми політичної партисипації задля впливу на ухвалення рішень Верховною Радою України та діяльність народних депутатів України».

4.4. Віртуальна екскурсія до Верховної Ради України (8 год.)

Теоретична частина. Верховна Рада України — законодавчий орган державної влади. Верховна Рада України — музей українського парламентаризму. Структура сесійної зали Верховної Ради України. Обізнані виборці — відповідальний парламент.

Практична частина. Розроблення маршруту для візиту до Верховної Ради України. Дослідження культурно-історичних експонатів, які зберігаються в центральній будівлі Верховної Ради України. Рольова гра «Верховна рада». Створення петиції до Верховної Ради України. Практикум командної роботи з креативності та обізнаності у сфері парламентаризму. Презентація матеріалів досліджень парламентаризму в Україні та світі.

ПІДСУМОК (2 ГОД.)

Практична частина Рольова гра «Наш парламент». Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні поняття і термінологію за темами навчання;
- про спільноту та суспільство;
- про права людини, які має кожна дитина у віці до 18;
- про Конвенцію ООН про права дитини, Загальну декларацію прав людини;
- про ключові положення ст. 28 «Про учнівське самоврядування» Закону України «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту»;
- про взаємозв'язок між відповідальністю і можливістю робити вибір у демократичній спільноті, суспільстві, державі;
- про управління, представництво і делегування повноважень на рівні держави через проведення аналогії з учнівським самоврядуванням в класі та школі;
- про цінність нормативних документів, що регулюють питання можливості робити вибір та ухвалювати рішення на рівні школи, територіальної громади і держави;
- про повноваження ради учнівської шкільної спільноти;
- про різні політичні течії та партії;
- про цінність власного голосу і вибору;
- про сутність самоврядування, права та повноваження учнівського самоврядування на рівні шкільної спільноти;
- про необхідність чесної конкуренції для розвитку спільнот та суспільств;
- про повноваження українського парламенту, його структуру, порядок, законотворчу діяльність, повноваження народного депутата;
- про процедуру ухвалення законів;
- про можливості взаємодії громадян з народним депутатом України, парламентом та її нормативне підґрунтя;
- про мету, процедуру та правила проведення дебатів.

Вихованці мають вміти:

- визначати потенціал власних індивідуальних сильних сторін;
- аналізувати на своєму рівні процедуру проведення виборів, мету та різні інструменти проведення передвиборчої кампанії, причини належності людей до меншості чи більшості;
- характеризувати базові політичні ставлення (прогресивне, консервативне, реакційне), їхній вплив на розвиток суспільства та держави;
- розкривати ключові принципи прав людини;

- характеризувати політику як демонстрацію влади та процес вирішення проблем суспільства, принципи самоврядування учнівської шкільної спільноти, функції парламенту, принципи самоврядування учнівської шкільної спільноти;
- проводити дослідження за темами програми на своєму рівні;
- робити свідомий вибір під час ухвалення рішень та відстоювати власну позицію;
- співпрацювати з іншими людьми для участі у розв'язанні проблем спільнот;
- оцінювати чесноти людей, власні вчинки та вчинки інших людей з погляду суспільної значимості.

Вихованці мають набути досвід:

- проведення виборів до ради учнівської класної спільноти;
- публічної самопрезентації;
- аргументування та відстоювання своєї позиції, аналізу аргументів інших та формулювання контраргументів;
- командної роботи у групах, парах, індивідуальної роботи над завданнями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ І КОРИСНИХ ПОКЛИКАНЬ

Нормативно-правові акти

1. Акт проголошення незалежності України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
2. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Закон України «Про громадянство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
5. Закон України «Про комітети Верховної Ради України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вр#Text>
6. Закон України «Про Державний реєстр виборців». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
7. Закон України «Про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
8. Закон України «Про звернення громадян». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
9. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
10. Закон України «Про політичні партії в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
11. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр#Text>
12. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>
13. Закон України «Про статус народного депутата України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>
14. Закон України «Про Центральну виборчу комісію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
15. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
16. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
17. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
18. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
19. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
20. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
21. Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text>
22. Положення про Апарат Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-пр#Text>

23. Типове положення про молодіжний консультативно-дорадчий орган регіонального рівня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>
24. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. URL: <https://www.living-democracy.com/uk/edchre-charter/>

Ресурси вебпорталу Верховної Ради України

1. 3D тур парламентом. URL: https://www.google.com/maps/@50.447086,30.5373766,3a,90y,320.72h,109.31t/data=!3m7!1e1!3m5!1sAF1QipPOQAVyRBdT_NfS8AJLHxEilvX6PEizMTqAQbJN!2e10!3e12!7i11000!8i5500
2. Відділ інформаційних ресурсів та відкритих заходів. URL: <http://lib.rada.gov.ua/index.jsp>
3. Електронний кабінет громадянина. URL: <https://itd.rada.gov.ua/idsrv>
4. Електронний протокол пленарних засідань Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_el_h
5. Електронні сервіси: Електронні звернення. URL: <https://itd.rada.gov.ua/appeal-of-citizens-new>
6. Електронні сервіси: Електронні петиції. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/petitions>
7. Електронні сервіси: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
8. Електронні сервіси: Запис на відвідування пленарних засідань. URL: <https://itd.rada.gov.ua/SessionRequest>
9. Електронні сервіси: Обговорення законопроектів. URL: <https://itd.rada.gov.ua/services/pubd>
10. Електронні сервіси: Портал відкритих даних. URL: <https://data.rada.gov.ua/open>
11. Етапи публічної політики. URL: <http://itd.rada.gov.ua/PublicPolicy/uk/stages>
12. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo>
13. Міжнародна діяльність. URL: <https://www.rada.gov.ua/internactive>
14. Положення про порядок організації та проведення відкритих відвідувальних заходів у Верховній Раді України. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html
15. Порядки денні пленарних засідань. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/awt/71>
16. Результати розгляду питань порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_pd1
17. Статистика голосувань народних депутатів. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_el_h_stat
18. Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr>
19. Стенографічні бюлетені пленарних засідань Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/Stenbul_pz
20. Термінологія законодавства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/termin>
21. Управління з питань звернень громадян Апарату Верховної Ради України. URL: <http://vzvernen.rada.gov.ua>
22. Хід пленарних засідань Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/hpz9>
23. Хронологія розгляду питань порядку денного пленарних засідань Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_h1

Навчально-методичні матеріали

1. Громадянська парламентська просвіта в закладах освіти України. Аналітичний звіт за результатами соціологічного опитування освітян та учнів / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л. За загальною редакцією Паращенко Л. URL: https://edudevelop.org.ua/images/files/Analit_zvit_postorinkovy_2021.pdf
2. Методичний посібник для роботи з дітьми та молоддю. Ми можемо більше! Вчимося грамотно обирати владу / М. Іванцов, І. Іванюк, Л. Паращенко, Ц. Тавшавадзе, Т. Раше. URL: https://austausch.org/files/DRA/Publikationen/Mehr%20bewegen/MB_Methodenbuch_UA.pdf
3. Мій Парламент: розумію і впливаю. Методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. За загальною редакцією Паращенко Л. Київ : [Б. в.], 2020. 96 с. URL: <https://edudevelop.org.ua/publications/42-mij-parlament-rozumiyu-i-vplivayu.html>
4. Партисипація дітей і молоді: Міжнародний досвід та практичні рішення. Методичний посібник для роботи з дітьми і молоддю / Штанге В., Гриньова М., Тавшавадзе Ц., Попова А. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uKta3k5qzLERL3X680kgAKGn3cxGbjY7/view>
5. Серія посібників Ради Європи з Освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини «Живемо в демократії». URL: <https://www.living-democracy.com/uk/>
6. Скажи своє слово! Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/have-your-say-manual-ukr/1680789a84>
7. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. Хартія для кожної людини. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680699628>
8. Методична збірка для використання в освітньому процесі для 5–11 класів за результатами проекту «SIMschool — симуляційні ігри для вивчення прав людини», що реалізується ГО «CRISP» і ГО «ЕдКемп Україна» у партнерстві з Європейським Союзом. Харків : Вид-во «Дім Реклами», 2021. 220 с. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1YjvHkEV-Df1e-k41nZZL8HH9846N5rZP>

Інформаційні матеріали

1. «Один із якорів української ідентичності». Чому Конституція Орлика є актуальною і в наш час? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pylyp-orlyk-konstytutsiya-aktualna-i-v-nash-chas/31409492.html>
2. А як у них? Взаємодія президента та парламенту. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/19776-a-iak-u-nykh-vzaiemodiia-prezydenta-ta-parlamentu>
3. А як у них? Електронне голосування. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/23280-a-iak-u-nykh-elektronne-holosuvannia>
4. А як у них? Світові парламентські практики. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iak-u-nykh/22934-a-yak-u-nikh-svitovi-parlaments-ki-praktiki-vipusk-2018>
5. Архівні фото. Референдум за незалежність України 1 грудня 1991 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-pershoho-hrudnia-1991-roku-pro-nezalezhnist-ukrayiny-arkhivni-foto/30287132.html>
6. Відео про депутата. URL: https://www.youtube.com/watch?v=9vESwst4xrQ&feature=emb_logo
7. Вебінар «Все про електронні петиції до Верховної Ради України». Відео. URL: https://youtu.be/X2_Ax7pO9nA

8. Взаємодія громадянина з державою: як підготувати дітей до голосування на виборах. Відео. URL: <https://youtu.be/65Jb4l8Z64o>
9. Вибори «М18». Відео. URL: <https://youtu.be/IvnqfhGQb3w>
10. Всеукраїнська імітаційна гра-вибори для дітей і молоді М18 2020. Відео. URL: <https://youtu.be/ashBNOkeNjw>
11. Громадянська парламентська просвіта в умовах війни: зміст, форми, технології. Експертний круглий стіл з нагоди 32-річчя українського парламентаризму. Відео. URL: <https://youtu.be/Tz74kizcmfA>
12. Де народжується демократія: 10 найдивовижніших парламентів світу. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_cul/2016/06/160629_vert_cul_worlds_ten_government_buildings_vp
13. Екскурсія будинком Верховної Ради України. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/excursion/arhitecture.html>
14. Електронні петиції — це просто. Відео. URL: <https://youtu.be/7p-fn65xKTc>
15. Звернення до народного депутата. Відео. URL: <https://youtu.be/plqmhkQB1vc>
16. Інтерактивна експозиція «Верховна Рада України відкрита до дітей». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1XdCeY9loxm-uRkoOCVsvwILZK1GIFWKJ>
17. Інформаційний плакат «Мій Парламент: розумію і впливаю». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1XdCeY9loxm-uRkoOCVsvwILZK1GIFWKJ>
18. Інформаційний плакат «Як працює Верховна Рада України». URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1XdCeY9loxm-uRkoOCVsvwILZK1GIFWKJ>
19. Історія українського парламентаризму: від Віча Київської Русі до Верховної Ради України. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/excursion/parlamentaryzm.html>
20. Мій/Наш парламент. Відео. URL: <https://www.facebook.com/100010235857665/videos/1131527310531787/>
21. Місцеві вибори у світі: голосують іноземці та ті, кому 16. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iaak-u-nykh/7447-mistsevi-vibori-u-sviti-golosuyut-inozemtsi-ta-ti-komu-16>
22. Освітній фільм «Як працює парламент». Відео. URL: <https://youtu.be/pmKn6XjXboI>
23. Парламентський контроль та державні органи, підзвітні ВРУ. Відео. URL: <https://youtu.be/WUqoPQXdcqA>
24. Партисипація дітей і молоді: Міжнародний досвід та практичні рішення. Методичний посібник для роботи з дітьми і молоддю / Штанге В., Гриньова М., Тавшавадзе Ц., Попова А. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uKta3k5qzLERL3X680kgAKGn3cxGbjY7/view>
25. Повноваження Верховної Ради та народних депутатів України. URL: <https://youtu.be/Pm6DGU3LtQM>
26. Портал громадського обговорення законопроектів. Відео. URL: <https://youtu.be/yL0uYVEb18>
27. Про законодавчий процес. Відео. URL: <https://youtu.be/sGvmY6rGar4>
28. Про діяльність народних депутатів України. Відео. URL: <https://youtu.be/gk2-hYYUnKA>
29. Проект М 18. Місцеві вибори 2015. Відео. URL: https://youtu.be/TOW_SKJf22U
30. Про освітницькі центри при парламентах (досвід країн Європейського Союзу, Австралії, Канади, Сполучених Штатів Америки та Великої Британії). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29495.pdf>
31. Про установчу функцію Верховної Ради України. Відео. URL: <https://youtu.be/F169G6HhYRc>
32. Розумійте свій парламент та контролюйте його. Відео. URL: <https://youtu.be/MkbHGNk4ssk>
33. Функції Верховної Ради України. Відео. URL: <https://youtu.be/RALACtIBPAc>

34. ЦБК: просвіта №2 про демократію. Відео. URL: <https://youtu.be/fVIlj2p6z40>
35. ЦБК: просвіта №10 про принципи виборчого права. Відео. URL: <https://youtu.be/6LSkvgvISK4>
36. Школа — територія прав людини. Навчально-методичні матеріали з освіти у сфері прав людини для загальноосвітніх навчальних закладів — учасників проекту «Школа — територія прав людини». URL: <https://edu.helsinki.org.ua/sites/default/files/userfiles/posibnyk.pdf>
37. Як контролювати народних депутатів за допомогою телеграму (Телеграм-бот «Депутат на долоні»). Відео. URL: <https://youtu.be/qK1t-I2Dt4U>
38. Як звернутися до народного депутата? Відео. URL: <https://youtu.be/k-xJMMANKSM>
39. Як підготувати дітей до голосування на виборах? URL: <https://osvitoria.media/experience/vzayemodiya-gromadyanyna-z-derzhavoyu-yak-pidgotuvaty-ditej-dogolosuvannya-na-vyborah/>
40. Як правильно працювати з депутатами. Відеопідказка для активних громадян. Відео. URL: <https://youtu.be/5mvzuV-YJxE>

Корисні лінки

- Асоціація випускників Програми стажування у Верховній Раді України та інших органах влади «Ліга інтернів». URL: <http://www.interns.org.ua/uk>
- Голос України. Газета Верховної Ради України. URL: <http://www.golos.com.ua>
- Мережа «М 18: Ми можемо більше!» у фейсбуці. URL: <https://www.facebook.com/m18.ukr>
- Міжнародна освітня онлайн-платформа «Живемо в демократії». URL: <https://www.living-democracy.com/uk/>
- Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики». URL: <https://edudevelop.org.ua>
- Онлайн-курс для школярів «Наш парламент: вивчаємо та розуміємо». URL: <https://courses.zrozumilo.in.ua/courses/course-v1:EEF+EEF-009+2021/about>
- Освітній центр Верховної Ради України. URL: <https://osvita.rada.gov.ua>
- Освітній Центр Верховної Ради України в інстаграмі. URL: https://www.instagram.com/education_center_of_vru/
- Освітній Центр Верховної Ради України у фейсбуці. URL: <https://www.facebook.com/educationcenterofVRU>
- Портал «Inter-Parliamentary Union». URL: <https://www.ipu.org/national-parliaments>
- Програма USAID РАДА. URL: <https://radaprogram.org>
- Проєкт «М 18: Ми можемо більше!» URL: <https://m18.org.ua>
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>
- ЦБК: Просвіта. URL: https://www.youtube.com/channel/UCEai_E8zETI0o74kcFuib2g/videos

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ

«НАШ ПАРЛАМЕНТ: ДОСЛІДЖУЄМО, РОЗУМІЄМО, ВПЛИВАЄМО»

- Інтеграція громадянської парламентської просвіти в позашкільну освіту гуманітарного напрямку через впровадження у творчому об'єднанні навчання відповідної тематики може стати для здобувачів позашкільної освіти потужним, цікавим і захопливим процесом за умови організації такого навчання на основі конструктивістського, компетентнісного та діяльнісного підходів і з дотриманням ключових принципів освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини.
- Реалізація зазначених підходів і принципів потребує пильної уваги педагогічних працівників, щоб здобувачі позашкільної освіти були активно включені в навчальний процес. Тож нижче наведемо декілька основних порад, які стануть у пригоді працівникам позашкільної освіти в організації роботи гуртків, студій, клубів із тематики громадянської парламентської просвіти.

Порада 1

Звісно, першочергово слід ознайомитися із варіантами навчальної програми з позашкільної освіти гуманітарного напрямку «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» для дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку та обрати той, який найбільше відповідатиме цільовій аудиторії, враховуючи те, що вона може бути різновіковою. Також радимо детально опрацювати зміст навчальної програми і розглянути можливість його адаптації до конкретного освітнього контексту, зокрема рівня готовності здобувачів освіти опрацьовувати ті чи інші теми. Під час подальшої організації освітнього процесу важливим буде використання рекомендованих у навчальній програмі методів опрацювання навчального матеріалу, форм контролю за результатами навчання, форм навчання освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини й інтерактивних технологій для їх реалізації.

Порада 2

Враховуючи те, що навчальні програми для позашкільної освіти розроблено на основі Комплекту навчальних програм курсу за вибором «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо» для здобувачів освіти 4-го, 9-го, 11-го класів закладів загальної середньої освіти, слушно буде ознайомитися з методичними рекомендаціями щодо викладання цього курсу, які містять інформацію про:

- мобільність та адаптивність викладання курсу;
- освітній потенціал офіційного вебпорталу парламенту України;
- вербальне оцінювання навчальних результатів здобувачів освіти;
- використання онлайн-застосунків під час очного та дистанційного навчання;
- ресурсні матеріали для здобувачів освіти щодо роботи з інформацією.

Зауважимо, що методичні рекомендації містять посилання на низку корисних матеріалів, зокрема, про педагогіку партнерства та фасилітацію, навчальні квести і партисипативні проекти, прийоми, методи і технології викладання та навчання демократії й прав людини, позитивне оцінювання та самооцінювання тощо.

Цінним є перелік онлайн-застосунків для організації активного й інтерактивного навчання як в дистанційному, так і в очному форматі навчання. Так, цей перелік містить покликання на онлайн-дошки, програми для створення інтерактивних плакатів, опитувань, інтерактивні ігри, презентації з залученням аудиторії, 3D презентації, листівки, плакати, брошури, онлайн-книги, ментальні карти, стрічки часу, кросворди, інтерактивні робочі аркуші, генератори хмар слів та випадкових чисел тощо. Погодьтеся, така палітра онлайн-застосунків має використовуватися раціонально. Тож радимо сформувати собі кейс із кількох базових онлайн-застосунків, які за потреби систематично використовувати в навчальному процесі, а також іноді дивувати вихованців «новинками». Такий підхід допоможе здобувачам освіти опанувати запропоновані базові онлайн-застосунки і не витратити щоразу час на технічні інструктажі, адже навчальний час має максимально бути використаний для активного навчання. Отже, не менш важливою буде наступна порада.

Комплект навчальних програм

https://edudevelop.org.ua/images/files/nash_parlament_navch_progr.pdf

Порада 3

Організувати активний навчальний процес з дотриманням основних принципів освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини допоможе методичний посібник «Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо», який містить низку навчальних активностей (інтерактивних вправ, навчальних квестів, дебатів тощо) з громадянської парламентської просвіти. Зауважимо, що навчальні активності, запропоновані у посібнику, розроблено для різної вікової категорії здобувачів освіти і також є адаптивними до конкретного освітнього процесу. Примітно, що до значної кількості навчальних активностей підготовано варіації з використанням онлайн-застосунків.

Також посібник містить методично-організаційні поради щодо проведення імітаційної гри «Обираємо наш парламент» або ж партисипативної ініціативи «Вибори до учнівської класної ради». Гадаємо, що серед додатків до посібника, які, зокрема, містять шаблон аркуша не(конспекту) уроку для вчителя / вчительки та шаблон аркуша (не)зошита для здобувачів освіти, цінним є шаблон свідоцтва досягнень для здобувачів освіти, адже таке свідоцтво можна вручити

здобувачам освіти за будь-якого формату організації навчання, будь-то гурток, студія, клуб тощо.

Методичний посібник

https://edudevelop.org.ua/images/files/nash_parlament_posibnik.pdf

Порада 4

Зважаючи, що, окрім безпосередньої організації освітнього процесу, важливим є питання його унаочнення, радимо звернутися до інформаційних матеріалів, які не лише стануть чудовим джерелом необхідної для опрацювання здобувачами освіти інформації, а й дадуть можливість самостійно досліджувати цікаві для них аспекти парламентаризму.

- Інформаційні плакати «Як працює Верховна Рада України» та «Мій парламент: розумію і впливаю!»;
- Інтерактивна експозиція «Верховна Рада України відкрита для дітей».

Інформаційні плакати

<https://drive.google.com/drive/folders/1Uj1V1bOqvpBGkEKMfG-YeGnwdL-xd88C?usp=sharing>

Порада 5

Під час проведення навчальних активностей з громадянської парламентської просвіти важливо дотримуватися етичних принципів викладача освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини:

- принцип відсутності впливу — думка кожного здобувача / кожної здобувачки освіти є важливою, тому педагог / педагогиня не має тиснути на будь-якого / будь-яку зі здобувачів / здобувачок освіти авторитарними твердженнями;
- принцип нейтральності — вчитель / вчителька має модерувати обговорення під час навчальної активності, однак не брати в ньому участі та не висловлювати власну суб'єктивну точку зору;
- принцип суперечливого обговорення — яким суперечливим було би питання у сфері політики, воно має бути представленим під час навчальної активності¹.

Порада 6

Наголосимо, продовжуючи зміст попередньої поради, що не менш важливою є етика навчання з питань громадянської парламентської просвіти, яка передбачає дотримання законодавчих норм.

Керуючись ст. 31 Закону України «Про освіту», що унормовує особливості відносин між закладом освіти та політичними партіями (об'єднаннями), педагогу / педагогині слід дотримуватися політичного нейтралітету. Неприпустимо проводити під час освітнього процесу політичні агітації та навіювати здобувачам / здобувачкам освіти суб'єктивні переконання, погляди вчителя / вчительки щодо переваг чи недоліків певних політичних ідеологій, партій, об'єднань.

¹ Навчасмо демократії: Базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів / Р. Голлоб, П. Крапф, О. Олафс-доттір, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер: пер. з англ. та адапт. Л. І. Парашенко. Київ: Основа, 2012. Т. 1. С. 42.

Водночас п.3 статті 3 Закону України «Про статус народного депутата України» дозволяє народним депутатам України займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю у вільний від виконання обов'язків народного депутата час, що дає можливість залучати народних депутатів / депутаток України до освітнього процесу як експертів / експерток з питань парламентаризму, організовуючи освітні зустрічі, зокрема у межах співпраці з Освітнім центром Верховної Ради України.

Порада 7

Якщо Ви ще не знайомі з діяльністю Освітнього центру Верховної Ради України, який упродовж чотирьох років в офлайн- та онлайн-форматах проводить освітні заходи із залученням здобувачів освіти, то радимо це зробити, адже використання інформаційно-просвітницьких матеріалів, що їх Центр систематично розробляє і розміщує на офіційних сторінках у соціальних мережах, допоможе більш ефективно досліджувати світ українського та міжнародного парламентаризму.

Освітній центр ВРУ (Фейсбук)

<https://www.facebook.com/educationcenterofVRU>

Освітній центр ВРУ (Інстаграм)

https://www.instagram.com/education_center_of_vru

Порада 8

Слід зазначити, що в Україні громадянська парламентська просвіта вже має певні традиції, серед яких проведення всеукраїнської імітаційної гри «Вибори М18» та дитячо-юнацького форуму М18 «МИ МОЖЕМО БІЛЬШЕ!».

Всеукраїнська імітаційна гра «Вибори М18» покликана допомогти дітям і молоді, які не досягли 18 років і не мають права виборчого голосу, зрозуміти сутність основного механізму демократії — виборів, імітуючи процес виборів і голосування, навчаючи їх розрізняти відмінності в партійних і передвиборчих програмах, уважно оцінювати обіцянки політиків, на практиці побачити роботу виборчих дільниць і здобути досвід участі у виборчому процесі.

Дитячо-юнацький форум М18 «МИ МОЖЕМО БІЛЬШЕ!» — це громадсько-освітній проект партисипації дітей і молоді та формування активної громадянської позиції завдяки зустрічі та діалогам з політиками й представниками влади, презентаціям й підтримці суспільно значущих дитячих і молодіжних проектів та ініціатив.

У пошуках відповідей на запитання, як долучитися до всеукраїнської спільноти М18 або ж зорганізувати гру чи провести форум на місцевому рівні, радимо ознайомитися із матеріалами сайту «Вибори М18 для дітей та молоді».

Сторінка проекту М18

<https://m18.org.ua/>

Насамкінець, узагальнюючи надані поради, наголошуємо, що ключову роль в ефективності здійснення громадянської парламентської просвіти, відіграє педагог, його автентичність у поцінуванні демократії та прав людини, проактивна громадянська позиція і вмотивованість до використання активних технологій навчання, базованих на підходах освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини — саме це відіграє вирішальну роль у тому, наскільки процес підвищення обізнаності з основами демократії, принципами парламентаризму та функціями Верховної Ради України буде для здобувачів позашкільної освіти посильним, цікавим і захопливим.

Наш парламент: досліджуємо, розуміємо, впливаємо.

Н 11 Навчальна програма з позашкільної освіти гуманітарного напрямку та методичні рекомендації для педагогічних працівників / І. Вержбицька, М. Гриньова, І. Іванюк, І. Мосякова, Л. Паращенко, І. Ридзель, Л. Юрчишин ; за ред. Л. Паращенко. Київ : МайстерКниг, 2023. 40 с.

ISBN 978-617-7652-86-0.

УДК 328(072)

Навчальне видання

НАШ ПАРЛАМЕНТ: ДОСЛІДЖУЄМО, РОЗУМІЄМО, ВПЛИВАЄМО

Навчальна програма з позашкільної освіти гуманітарного напрямку
та методичні рекомендації для педагогічних працівників

Редактор *Леся Пізнюк*
Ілюстрації та дизайн обкладинки *Анастасія Кирпенко*
Макет, комп'ютерна обробка ілюстрацій
та верстка *Олександр Дружинський*

Формат 60×90/8.
Ум. друк. арк. 5. Обл.-вид. арк. 4,25.
Зам. № 914.

Надруковано:
«МайстерКниг»
м. Київ, вул. Максима Кривоноса, 2Б
E-mail: zamov@masterknyg.com.ua Телефон (044) 390-00-56
Свідоцтво про реєстрацію ДК №3861 від 18.08.2010

